

POLSKA FUNDACJA NAUKI, KULTURY I SZTUKI w Warszawie (PFNKiS)

Rok powstania: 1994

-1-

Kontekst historyczny wydarzenia „Wieczór Czytania Wierszy Zygmunta Jana Rumla” Polskiej Fundacji Nauki, Kultury i Sztuki

11 lipca, jak co roku, kiedy przypada rocznica tzw. „Krwawej niedzieli” 1943 roku, podczas której na Wołyniu doszło do największej fali mordów na Polakach, obchodzimy święto ustanowione uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej:

„Narodowy Dzień Pamięci Ofiar Ludobójstwa dokonanego przez ukraińskich nacjonalistów na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej”.

Święto zostało uchwalone dopiero w 2016 roku. W roku 2013 Sejm Rzeczypospolitej przyjął uchwałę upamiętniającą ofiary zbrodni wołyńskiej. W uchwale znalazło się sformułowanie "czystka etniczna o znamionach ludobójstwa". Wcześniej postowie odrzucili poprawkę, w której zbrodnia została określona mianem ludobójstwa, a także poprawkę przewidującą ustanowienie Dnia Pamięci i Męczeństwa Kresowian.

Tego samego dnia co „Krwawa niedziela”, w nocy z 10 na 11 lipca 1943 roku we wsi Kustycze koło Kowla zamordowany został przez Ukraińców wysłannik z ramienia AK Zygmunt Jan Rumel pseudonim „Krzysztof Poręba”. Według przekazu został rozerwany końmi. Razem z nim zamordowano przedstawiciela Okręgu Wołyńskiego AK Krzysztofa Markiewicza pseudonim „Czort” i woźnicę Witolda Dobrowolskiego. Markiewicz znał z czasów szkolnych przywódcę Służby Bezpieczeństwa Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów OUN, odpowiedzialnego za przygotowania do mordów. W geście dobrej woli Polacy zrezygnowali ze zbrojnej obstawy. Była to druga wizyta Rumla u miejscowego dowództwa Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) na Wołyniu. Rumel stanął na czele delegacji wysłanej przez Kazimierza Banacha, pełnomocnika Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, mającej na celu zahamowanie rzezi wołyńskiej i uzgodnienie wspólnej z Ukraińcami taktyki walki z Niemcami. Misji podjął się dobrowolnie, zdając sobie sprawę z ryzyka ale mając przeświadczenie, że trzeba zrobić wszystko, aby ratować Polaków. Wieś Kustycze leży zaledwie 30 km od obecnej granicy Polski na terenie Ukrainy, a 50 km od Chełma w województwie lubelskim.

Dlaczego AK wysłało swojego przedstawiciela na rozmowy z dowództwem Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) na Wołyniu i dlaczego był to Zygmunt Jan Rumel? Dlatego, że znał doskonale język ukraiński, czuł się Wołyniakiem i działał wcześniej na rzecz społeczności polskiej i ukraińskiej. W tym czasie mordy na Polakach były powszechne. Polacy na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej ginęli od siekier, cepów, sztchet, z rozprutymi brzuchami,

POLSKA FUNDACJA NAUKI, KULTURY I SZTUKI w Warszawie (PFNKiS)

Rok powstania: 1994

-2-

wyłupionymi oczami, pozbawieni kończyn, paleni żywcem w podpalanych domach i wrzucani żywcem do studni, kobiety a nawet małe dziewczynki gwałcone w najbardziej brutalny bo połączony ze znęcaniem się sposób, małym dzieciom przed mordowaniem ich wykłuwano oczy, wrywano ręce, nogi i języki albo przybijano gwoździami do ściany. Tak umęczone przebijano widłami. Starszym podrzynano gardła i torturowano potwornie na wiele sposobów.

Sprawcami zbrodni wołyńskiej była Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów Stepana Bandery i podporządkowana jej Ukraińska Powstańcza Armia oraz ludność ukraińska, często sąsiedzi albo mieszkańcy sąsiednich miejscowości tzw. Czerń czyli ruskie chłopstwo. Znęcaniem się i mordowaniem zajmowali się chłopcy, natomiast grabieżą ich żony i dorastająca młodzież, a tym chętniej uczestniczyli w mordach swoich polskich sąsiadów im więcej było do zrabowania. W zbrodniach oprócz UPA, udział brali także ukraińscy żołnierze, ochotnicy do dywizji SS „Galizien” i dezercerzy z ukraińskiej policji.

Profesor Ryszard Klemens Szawłowski, polski politolog i specjalista z zakresu prawa międzynarodowego wprowadził termin genocidium atrox, czyli ludobójstwo straszliwe, dzikie, okrutne uznając ludobójstwo ukraińskie za jeszcze okrutniejsze niż ludobójstwa sowieckie i niemieckie na narodzie polskim. Termin genocide czyli ludobójstwo wprowadził także Polak, doktor Rafał Lemkin, polski i amerykański prawnik karnista pochodzenia żydowskiego. Jest on także twórcą projektu konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, podpisanej 9 grudnia 1948 roku, a nazywanej „Konwencją Lemkina”.

Zestawienie 362 metod tortur fizycznych, a także psychicznych, stosowanych wobec Polaków przez zbrodniarzy z OUN i UPA oraz innych ukraińskich szowinistów w latach II wojny światowej i po jej zakończeniu na południowo-wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej Polskiej sporządził po długoletnich pracach badawczych Aleksander Korman, polski ekonomista i historyk amator. Są to przypadki udokumentowane źródłowo, stosowanych przez zbrodniarzy OUN-UPA tortur wobec kobiet, mężczyzn, starców i dzieci.

Michael Stone, psychiatra sądowy i profesor na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku, , jest ekspertem w dziedzinie „anatomii zła”. To on opracował skalę zła. Narzędzie równie interesujące, co przerażające. Ta skala została zaprojektowana, aby pomóc ocenić różne stopnie agresywności lub psychopatycznych instynktów. Skala zła Michaela Stona zawiera 22

POLSKA FUNDACJA NAUKI, KULTURY I SZTUKI w Warszawie (PFNKiS)

Rok powstania: 1994

-3-

poziomy podzielone na cztery grupy. Grupa czwarta to najbardziej prymitywna, wymyślna i przerażająca forma zła. Cztery ostatnie poziomy to grupa psychopatów niezdolnych do odczuwania wyrzutów sumienia. Celem ich zabójstw jest przyjemność, jaką czerpią z aktu przemocy. To w tej grupie znajdują się ukraińscy ludobójcy Polaków na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej.

Ojcem ideologii ukraińskich nacjonalistów opartej na darwinizmie społecznym był Dmytro Doncow. Doktryna Doncowa, opisana przez Wiktora Poliszczuka – kanadyjskiego prawnika, politologa i publicystę pochodzenia ukraińsko-polskiego, nakazywała wprost unicestwienie narodów słabszych przez silniejsze. Dmytro Doncow ogłosił ją w swojej książce „Nacjonalizm” z 1926 roku czyli w rok po pierwszym wydaniu „Mein Kampf” Adolfa Hitlera.

Czy był i kto wydał rozkaz do ludobójstwa na Polakch. W czerwcu 1943 roku Dmytro Klaczkowski, pseudonim „Kłym Sawur”, kierownik OUN-B na terenie Polesia i Wołynia – jeden z kierujących rzezią – przekazał dowódcom UPA oficjalny rozkaz fizycznej likwidacji Polaków w zachodnich powiatach Wołynia. Mordowani mieli być wszyscy bez wyjątku, od noworodka a nawet od nienarodzonego po starców. Rozkaz brzmiał cytując:

„powinniśmy przeprowadzić wielką akcję likwidacji polskiego elementu. [...] Leśne wsie oraz wioski położone obok leśnych masywów powinny zniknąć z powierzchni ziemi”.

To dokładnie to samo co wobec Żydów, według hebrajskiego terminu Shoah realizowali Niemcy.

Apogeum ludobójstwa to była właśnie „Krwawa niedziela” w dniu 11 lipca 1943 roku, gdy Ukraińcy zaatakowali i wymordowali ludność 99 miejscowości na Wołyniu. Niedziela dlatego, że Polacy w tym dniu masowo biorą udział w mszach, co ułatwiało dokonywanie mordów. Zaatakowano w tym i w następnych dniach oprócz wielu polskich osad, dziesiątki kościołów masowo mordując ludzi.

UPA, kierowana przez Romana Szuchewycza, pseudonim „Taras Czuprynka” rozpoczęła „antypolską akcję” w Małopolsce Wschodniej w kwietniu 1944 roku. Także tu Polacy byli masowo mordowani.

Według najnowszych badań Ukraińcy zamordowali ok 130 tysięcy Polaków. Z rąk nacjonalistów ukraińskich ginęły także rodziny polsko-ukraińskie, Ukraińcy odmawiający wzięcia udziału w zbrodniczej akcji oraz ratujący Polaków.

POLSKA FUNDACJA NAUKI, KULTURY I SZTUKI w Warszawie (PFNKiS)

Rok powstania: 1994

-4-

Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów OUN to ukraińska nacjonalistyczna organizacja polityczno-wojskowa założona w 1929 w Wiedniu. Celem jej było zbudowanie niepodległego państwa ukraińskiego za wszelką cenę, także metodami terrorystycznymi. Terror OUN zaczyna się już w 1929 roku od wielu różnych zamachów. Działalność terrorystyczną w II Rzeczypospolitej prowadziły przede wszystkim dwie nielegalne organizacje ukraińskie: Ukraińska Wojskowa Organizacja UWO i Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów OUN. Warto dodać, że już w 1921 roku przeprowadzono nieudany zamach na przebywającego we Lwowie Józefa Piłsudskiego. Dokonał tego Stepan Fedak, syn znanego adwokata ukraińskiego, skazany później na kilkuletnie więzienie. W tamtym czasie terror skierowany był także przeciwko Ukraińcom szukającym porozumienia z Polakami. Symbolem tego stało się zabójstwo Sydira Twerdochliba, orędownika współpracy Ukraińców z państwem polskim, zamordowanego przez ukraińskich nacjonalistów z Ukraińskiej Wojskowej Organizacji UWO. Inne akty przemocy to podpalenia, napady na posterunki policji i morderstwa policjantów, niszczenie budynków gospodarczych w polskich folwarkach, wzniesienie fałszywych alarmów, rozpuszczanie pogłosek o wkroczeniu wojsk sowieckich z sowieckiej Ukrainy, zastraszano kandydatów na posłów i urzędników. Tadeusz Hołówko zastrzelony zostaje przez członków OUN w 1931 roku. Jest posłem, polskim politykiem, działaczem państwowym II Rzeczypospolitej, a co najważniejsze rzecznikiem zbliżenia polsko-ukraińskiego. To świadczy już o tym, jakie cele ma OUN. Minister spraw wewnętrznych Bronisław Pieracki był także zwolennikiem porozumienia z Ukraińcami w okresie międzywojennym. Został zamordowany w Warszawie na ulicy Foksal w 1934 roku przez członka OUN. Za organizację tego zamachu osądzony i skazany na karę więzienia razem z innymi członkami OUN zostaje Stepan Bandera. W 1934 roku Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów przeprowadza zamach na dyrektora gimnazjum akademickiego we Lwowie Iwana Babija, za to, że był krytykiem ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego.

W 1940 doszło do rozłamu OUN na dwie frakcje z których powstają następnie dwie organizacje: OUN-B (banderowców pod przywództwem Stepana Bandery) oraz OUN-M (melnykowców pod przywództwem Andrija Melnyka). Wyznawana przez członków Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów - frakcji Bandery (OUN-B) radykalna ideologia nacjonalistyczna była bliska lub wręcz tożsama z faszyzmem. Zakładała, że w walce o niepodległość Ukrainy nie obowiązują żadne zasady etyczne i można dla osiągnięcia tego celu popełnić każdą zbrodnię. Nacjonałiści widzieli też przyszłe państwo jako jednorodne etnicznie.

Dekalog ukraińskiego nacjonalisty z 1929 w punkcie 7 i 8 mówi – cytuję:

POLSKA FUNDACJA NAUKI, KULTURY I SZTUKI w Warszawie (PFNKiS)

Rok powstania: 1994

-5-

„Nie zawahasz się spełnić największej zbrodni, kiedy tego wymaga dobro sprawy”.

„Nienawiścią oraz podstępem będziesz przyjmował wrogów Twego Narodu”.

Punkty te w latach XXX-tych otrzymały złagodzone brzmienie - cytuję:

„Nie zawahasz się dokonać najniebezpieczniejszego czynu, kiedy tego wymaga dobro sprawy”.

„Nienawiścią i bezwzględną walką będziesz przyjmował wroga Twego Narodu”.

Retusz stylistyczny nic jednak w mentalności Ukraińców nie zmienił. I tak dokonali ludobójstwa na naszym narodzie. Grupy narodowościowe nie zmieniają swej mentalności i pasji do mordowania z dnia na dzień. Edward Prus, autor popularnych prac na temat stosunków polsko-ukraińskich przed laty pisze „Pogromy Polaków, jakie nastąpiły, nie dadzą się uzasadnić interesami narodowymi. Czy ten wybuch nieokiełznanej nienawiści zdeterminowany był charakterem narodu ukraińskiego? Charakterem ukraińskiego faszyzmu — na pewno. Czy i jak można wytłumaczyć wprost niewiarygodną w czasach współczesnych obsesję eksterminacji ludności polskiej? Prus poprzestał na pytaniach retorycznych. Odpowiedz na to pytanie można znaleźć u poety ukraińskiego, porównywanego często z naszym wieszczem narodowym Adamem Mickiewiczem, u Tarasa Szewczenki. Ukraiński poeta narodowy, twórca poematu „Hajdamacy”, gloryfikuje w nim rzeź Polaków i Żydów w 1768 r. w rejonie Humania. Wersy tego poematu brzmią dosłownie: „Jak to Lachów Hajdamacy Wyrzną w Ukrainie” i dalej „Orły naleciały: one to rozniosą Lachom, Żydom kary” i dalej „I jak my z nożami, Z nożami świętymi, I z ojcem Maksymem W tę noc pohulamy, Lachów pohajdamy, I tak pohulamy, By piekło się śmiało”.

Co wydarzyło się w Humaniu, który przywołuje w „Hajdamakach” Szewczenko i co wydarzyło się jeszcze wcześniej?

W 1648 roku hetman kozacki Bohdan Chmielnicki wzniecił przeciw Rzeczypospolitej powstanie, do którego oprócz Kozaków dołączyła w znaczącej liczbie ludność wschodniej Ukrainy. Wtedy też po raz pierwszy na tak wielką skalę Rusini chwycili za widły i siekiery, rozpoczynając prawdziwą rzeź Polaków, Żydów i unitów. Zbrodnia ta wynikała z dwóch zasadniczych pobudek. Po pierwsze, był to akt zemsty rusińskiego chłopstwa wymierzony przeciwko „polskim panom” – szlachcie, która tworząc swoje wielkie majątki, wykorzystywała pracę tamtejszych chłopów. Ofiarami tych zbrodni padli również Żydzi, którzy jako dzierżawcy majątków ziemskich chcieli maksymalizować zyski poprzez nakładanie na chłopów wielkich obciążeń majątkowych. Z tego powodu w XVII i XVIII wieku Żydzi byli nawet bardziej znienawidzeni przez Ukraińców niż Polacy.

POLSKA FUNDACJA NAUKI, KULTURY I SZTUKI w Warszawie (PFNKiS)

Rok powstania: 1994

-6-

W dniu 16 maja 1657 przez powstanie Chmielnickiego dostał się we wsi Mohilno w ręce Kozaków święty Andrzej Bobola, patron Polski, okrutnie torturowany skonał w męczeńskiej śmierci. Polski jezuita do dzisiaj uchodzi za najokrutniej zamordowanego męczennika w historii całego Kościoła.

Kiedy w 1943 roku wołyńskie wioski sphywały krwią, z pewnością wielu przypominało sobie historie opowiadane przez dziadków, a wśród nich tę szczególnie okrutną. W Humaniu, oddalonym o ponad 500 km od Łucka, stolicy Wołynia gdzie w 1768 roku doszło do bestialskiej rzezi polskiej i żydowskiej ludności. Ukraińscy chłopcy razem z hajdamakami i Kozakami dokonali masowych mordów na ludności polskiej, żydowskiej oraz zamieszkujących tamte tereny unitach. W samym Humaniu zginęło 20 tysięcy Polaków i Żydów. Na całej Ukrainie życie straciło od 100 do nawet 200 tys. osób. Większość ofiar zginęła w okrutnych mękach. Ludzi palono żywcem w stodółach, mordowano ich za pomocą kos, wideł i siekier. Nie oszczędzano nawet kobiet i dzieci. Pamięć o tej zbrodni na długo wzbudziła nieufność pomiędzy Polakami a rodzimą ludnością ruską. Jak widać ludobójstwo na Wołyniu i w Małopolsce wschodniej jest trzecią wielką rzezią, której ofiarami padają Polacy.

Po II wojnie światowej powołana w 1947 roku Grupa Operacyjna „Wisła” w skrócie GO „Wisła” miała – cytuję: „rozwiązać ostatecznie problem ukraiński w Polsce”. 28 kwietnia powierzono jej zadanie całkowitej likwidacji oddziałów UPA, przeprowadzenie – cytuję: „ewakuacji z południowego i wschodniego pasa przygranicznego wszystkich osób narodowości ukraińskiej na ziemie północno-zachodnie, osiedlając je tam w możliwie najrzadszym rozproszeniu”. Ewakuacja miała dotyczyć – cytuję: „wszystkich odcieni narodowości ukraińskiej z Łemkami włącznie”, obejmować miała także mieszane rodziny polsko-ukraińskie. Była to jedyna propolska akcja komunistycznych władz po II wojnie światowej, przeprowadzona jednak z pobudek czysto pragmatycznych, aby zapanować nad Polakami i utrwalać socjalizm.

Wróćmy na zakończenie do czasów współczesnych. W 2010 r. prezydent Ukrainy Wiktor Juszczenko dekretem nadał Banderze pośmiertnie tytuł Bohatera Ukrainy "za niezłomny duch w służbie idei narodowej, bohaterstwo i poświęcenie w walce o niezależne państwo ukraińskie". Dekret ostatecznie został uchylony przez sąd. Przyznanie Banderze tytułu Bohatera Ukrainy wywołało protesty w Rosji oraz w Polsce.

Pomimo tego w Radzie Najwyższej Ukrainy czyli w ukraińskim parlamencie zarejestrowano projekt rezolucji z apelem do prezydenta Petra Poroszenki o przywrócenie Banderze tytułu Bohatera Ukrainy.

POLSKA FUNDACJA NAUKI, KULTURY I SZTUKI w Warszawie (PFNKiS)

Rok powstania: 1994

-7-

Rada Najwyższa Ukrainy dnia 18 grudnia 2018 roku postanowiła, że w 2019 roku upamiętni na szczeblu państwowym przypadającą w rozpoczynającym się roku 110-ą rocznicę urodzin Bandery. Lwowska Rada Obwodowa ogłosiła rok 2019 rokiem Stepana Bandery i OUN.

Większość wołyńskich ofiar OUN i UPA nadal spoczywa w tysiącach pojedynczych i masowych grobów. Chyba nieprędko doczekają się godziwego pochówku, ponieważ Prezes Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej (UINP) Wołodmyr Wiatrowycz latem 2017 roku zakazał polskim naukowcom prowadzenia dalszych prac ekshumacyjnych w miejscach kaźni i do końca swojej kadencji nie zmienił stanowiska. Powołany w grudniu 2019 roku nowy przewodniczący (UINP) Anton Drobowycz także nie zezwolił na ekshumacje.

Dziękuję bardzo.

03.2023 Janusz Panak